

nell en sigui l'autor: podia també copiar-ho de notes i consells d'altri. Sí que demostra, en canvi la unitat de tot el text i la manipulació que hi féu Carbonell. També és arriscat d'afirmar que Carbonell fos més cosmopolita que no els valencians i l'únic que podia tenir una visió global de la llengua catalana, tenint en compte que al final del segle XV València superava Barcelona precisament en cosmopolitisme. D'altra banda, si ens fixem en les anotacions de Pere Miquel Carbonell, ja esmentades, aquestes donen fe de la col·laboració o participació de Bernat Fenollar i de Jeroni Pau, però també d'«altres hòmens diserts catalans e valencians e prestantíssims trobadors», i en un altre lloc: «e altres perfectament pronuncians lo vulgar català». Potser aquest aspecte no ha estat prou destacat. Perquè, qui formava part d'aquest col·lectiu?

* * *

Avanço una nova proposta que no pretén anar més enllà d'una simple hipòtesi. Aquests «hòmens diserts catalans i valencians e prestantíssims trobadors... perfectament pronuncians lo vulgar català», no podrien ésser cortesans i funcionaris de la cancelleria reial (poetes i alts funcionaris)? És a dir, les *Regles...*, no podrien servir simplement de recordatori a la cort reial i als secretaris i escrivans que tenien l'obligació d'escriure bé el català? Això explicaria la necessitat d'establir un català normatiu, necessari davant l'emergència de dialectalismes: «Són de evitar sobretot vocables, los quals manifestament se coneix són de païssos de Catalunya e València diversos dels catalans» (165): com evitar mots específics de l'Empordà, de l'Urgell, de Mallorca o de Xàtiva, o de les muntanyes, o pagesívols, «dels quals no acostumen usar los .cortesans ne elegants parladors e trobadors». La depuració del català es feia necessària sobretot quan «es lig en lloc elegant», on només eren adequats «vocables a parlar pertinentment» (120). Si, doncs, les *Regles...* fossin un llistat normatiu més o menys informal, útil a la cort i a la cancelleria, s'explicaria que aquest arribés també a la cort pontifícia de Roma, on Jeroni Pau era precisament 'abbreviator' i 'vicecorrector', i que Carbonell, arxiver reial, n'acongués alguna còpia i la manipulés per a la seva utilitat. Es tractaria, per tant, d'un text col·lectiu, escrit amb la intenció de fixar un català normatiu per sobre de dialectalismes, un text en contínua elaboració, fet que explicaria que no fos publicat, ans destinat més aviat a ús intern. Badia (413) sintetitza molt bé el mètode seguit per a la confecció de les *Regles...*: adaptació al català del mètode usat per al llatí: etimologia, rebuig dels col·loquialismes, unitat de la llengua i elegància.

Caldria així potser emmarcar les *Regles...* en un ambient cancelleresc -i per tant també humanístic- i cortesà. Ho fa pensar el tipus de mots apuntats. La vinculació dels quatre personatges protagonistes d'aquest estudi amb la cort i la cancelleria és clara: Bernat Fenollar havia estat nomenat el 1479 escrivà de ració i mestre de capella del rei Ferran; el pare de Jaume Gassull, Andreu Gassull, havia estat secretari d'Alfons el Magnànim fins que el 1451 fou nomenat escrivà del Mestre racional del Regne de València. El seu fill Jaume, l'autor de la *Brama...*, podia estar familiaritzat, per tant, amb les qüestions lingüístiques que es debatien en els cercles cortesans. Jeroni Pau ja hem vist que treballava a la cúria pontifícia com a corrector precisament, on, tot i que degué predominar el llatí, cal recordar que molts cardenals, com el cas de Roderic de Borja, el seu protector, eren catalans o valencians, i escrivien en català. Pel que fa a Pere Miquel Carbonell, ell tenia prou contactes amb la cort com a arxiver reial: mantingué, per exemple, correspondència amb el secretari de la cancelleria Gaspar d'Arinyo (1479-1486), amb l'humanista italià Antonio Giraldini, també secretari del 1485 al 1487, i amb el jurista mallorquí Bartomeu de Verí, secretari (1482) i ambaixador reial a Itàlia el 1482. El nexa entre els cercles aristocràtics i burgesos valencians i barcelonins seria, per tant, la cancelleria i la cort i, a més, aquesta residí a Barcelona i a València diverses vegades i en especial el 1492-1493, data de la redacció de les *Regles*.

Queda pendent d'estudi la repercussió concreta que les *Regles...* pogueren tenir. Foren seguides? Per al cas de Pere Miquel Carbonell, he comparat les *Regles...* amb la lletra que ell envià a Bartomeu de Verí el 1492 per a explicar-li el frustrat atemptat contra el rei a Barcelona (publicada al final de les *Cròniques d'Espanya*): cal dir que gairebé sempre les segueix estrictament, cosa que vol dir que aquesta carta pretenia d'ésser una lliçó d'elegància. Caldria potser fer el mateix i de manera metòdica amb les *Cròniques d'Espanya*, escrites amb posterioritat a les *Regles...* Però aquest tampoc no seria un argument conclouent a favor de l'autoria de Pere Miquel Carbonell, que

podia seguir unes *Regles...* no fetes per ell. Un altre camí seria rastrejar la correspondència emanaada de la cancelleria i l'obra literària de cortesans.

Respecte a la primera, mirant la correspondència publicada per Antonio de la Torre, i centint-me al mot 'Barcelona', que figura a les *Regles...*, he constatat que la forma més utilitzada en textos catalans des del 1479 fou 'Barchinona'; l'ús de 'Barcelona', preconitzat a les *Regles...*, comença tímidament a partir del 1491 (pel secretari dels reis i protonotari de la reina, l'aragonès Joan de Coloma), també en documents en llengua castellana. L'alternància de les dues formes persisteix fins al 1510, en què la forma 'Barcelona' s'imposa clarament. El procés és idèntic al seguit pels consellers de Barcelona, que utilitzen la nova forma a partir del 1492 i s'imposa els primers anys del segle XVI (segons la correspondència publicada per Jaume Vicens Vives en *Ferran II i la ciutat de Barcelona*). Si mirem el volum de *Documentos para la imprenta*, de Josep M. Madurell i Marimon i Jordi Rubió i Balaguer, els notaris, en les operacions privades s'inclinen prioritàriament per 'Barchinona', també 'Barsalona' (doc. 365, de 1522), i la forma 'Barcelona' no s'aferma fins als anys 1530. Tot plegat sembla apuntar que, almenys en el cas del topònim 'Barcelona', la nova forma apareixeria a la Cancelleria reial poc abans de la còpia de les *Regles...* per Pere Miquel Carbonell. Si això es confirmés amb un estudi sistemàtic d'altres mots, podria ésser un argument a favor de la confecció col·lectiva i cortesana administrativa: Pere Miquel Carbonell copiaria i potser adaptaria un llistat confeccionat a les altes esferes.

Per acabar, només assenyalaré alguna imprecisió i aportarem algun aclariment, que no afecten la part essencial, a l'argumentació en l'estudi de Badia Margarit. Badia (57) confessa que només pogué veure una edició tardana de la *Diana enamorada* de Gaspar Gil Polo. Degué ésser segurament la de Madrid de 1778 feta per Francesc Cerdà i Rico i per això no s'adonà que les *Notes al Canto del Turia* eren de l'editor i no de Gil i Polo. Respecte al mot 'mascarat' (292), puc aportar un nou significat: era un insult, equivalent a traïdor; almenys així fou utilitzat prolíxament durant les Germanies als regnes de València i de Mallorca. Pel que fa a l'expressió 'fora vila' per 'fora ciutat', potser la raó no és pròpiament lingüística. El títol de ciutat requeria certes condicions que provenien de l'època romana, o haver-lo aconseguit per privilegi reial, tal com hom pot veure en el document de Jaume II, elevat Manresa a la categoria de ciutat, acabat de publicar per Marc Torras i Serra, *El Llibre verd de Manresa*, Barcelona, Fundació Noguera 1996, 92, doc. num. 17. Designar com a vila una ciutat podia ésser considerat un insult. Finalment, Onofre Almudèver escriví el pròleg a l'edició del *Procés de les olives* en català; no veig per què n'és citada una frase en castellà (454).

Hem d'agrair a Antoni M. Badia i Margarit el seu extens, suggerent i acurat estudi. El millor elogi que se li pot atribuir és que ha revifat l'interès per les *Regles...* i la seva problemàtica. És de preveure una proliferació de ressenyes; i obligarà els estudiosos d'aquest període a tornar-se a plantejar alguns aspectes. És la millor forma d'avançar. Per la meua banda, només vull fer constar que la meua ha estat una lectura des d'un punt de vista cultural. L'aspecte pròpiament lingüístic, important, queda pendent.

Eulàlia Duran

Jaume MEDINA, *La poesia llatina dels Països Catalans. Segles X-XX*, Bellaterra (Barcelona), Universitat Autònoma de Barcelona 1996, 236 pp.

Jaume MEDINA, *La poesia llatina de Montserrat en els segles XVI i XVII. (El Còdex Brenach de l'Arxiu Episcopal de Vic)* (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 62), Barcelona, Curial Edicions Catalanes - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 458 pp.

L'any 1996 era publicada a Bellaterra per la Universitat Autònoma de Barcelona, dins la sèrie «Monografies», de «Faventia» el primer dels dos títols que encapçalen la present recensió.

Es tractava d'un treball pioner, en què era oferta una àmplia panoràmica de la que ha estat l'evolució històrica de la poesia en llatí al llarg dels deu segles en què és documentada dins el marc geogràfic dels Països Catalans. D'una banda, l'autor hi tenia en compte els estudis més im-

portants publicats durant el segle XX sobre diversos autors i obres d'aquesta dilatada tradició, i de l'altra feia noves aportacions al camp del coneixement d'aquesta tradició històrica a base de les seves pròpies recerques en arxius i en publicacions de segles anteriors. I així portava el lector fins a l'època daurada de Ripoll, que abasta els segles X i XI, i que s'allarga fins al XIII (amb poetes com l'abat-bisbe Oliba, Joan de Fleury, el monjo Oliba i els *Carmina Rivipullensia*), i continuava amb altres centres monàstics, com els de la Cartoixa de Scala Dei (segles XII-XIV) o Montserrat (segles XVI-XVII, amb les figures del monjo Antoni Brenach, de Descaulies, Domingo Senach i Anselm Forcada) i també amb diverses seus episcopals, fins a arribar al mateix segle XX, no sense haver passat per davant les insignes personalitats d'humanistes com Pere Miquel Carbonell, Jaume Ripoll o Ferran Valentí, ni sense haver completat el segle d'or mallorquí (on sobresurten, entre altres, Nicolau Llabrés, Josep Barceló, Jaume Botellas, Baltasar Calafat i Joan Muntaner), l'esplendorós esplet dels jesuïtes del segle XVIII (amb Joan Surià, Bartomeu Pou i Josep Pons, entre altres) i la gairebé agònica producció del segle passat (representada per Jaume Rodoreda, Salvador Marca, Antoni Munar, Bonaventura Sastre, Antoni Pelechà i Manuel Lassala) o de l'actual (en què escriuen autors com Josep Fonts i Surinyach, Tomàs Vinyas i Pedro J. Palmer).

Ara, la prestigiosa Col·lecció de Textos i Estudis de Cultura Catalana, que duen endavant Curial Edicions Catalanes i les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, ha lliurat al públic, amb el número 62, el volum que recull *La poesia llatina de Montserrat en els segles XVI i XVII*, un conjunt de poemes escrits en llatí, que es troben aplegats en l'anomenat *Còdex Brenach* de l'Arxiu Episcopal de Vic. És així com avui dia queda posada a l'abast dels interessats la totalitat de les composicions llatines de o sobre Montserrat conservades de les centúries del mil cinc-cents i del mil sis-cents (si descomptem els *Carmina cum notis anonymi in Montserratense sanctuarium*, editats a Barcelona per Martí Gelabert el 1699 i escrits per un autor anònim italià).

Ja el 1893 el canonge vigatà Jaume Collell n'havia donat a conèixer una selecció, que publicava a Barcelona a través de la impremta dels germans Subirana amb el suggestiu títol de *La musa llatina en Montserrat. Antología de los poetas latinos de los siglos XVI y XVII*. Collell feia precedir el seu opuscle d'un excel·lent *Estudi bibliogràfic*, on resseguia els avatars soferts pel manuscrit (que havia conegut per la notícia que en donava Fèlix Torres Amat en el seu *Diccionario de Escritores Catalanes* i que havia trobat per casualitat en el mateix lloc, on encara avui es conserva) i estudiava els autors i les obres en ell contingudes. Ha estat un encert de Jaume Medina de mantenir aquest estudi introductor, traduït al català, en les pàgines prèvies a l'edició dels textos. Com ja he indicat, però, Collell havia publicat només una selecció d'aquells versos: no «estan els temps -deia- per donar a l'estampa poemes llatins de l'extensió i calibre del que compongué el P. Brenach». Ja a final del segle XIX es podia afirmar que «l'estudi de la llengua llatina va cada dia més perdut entre nosaltres». Tanmateix, Collell hi oferia mostres de composicions de tots els autors continguts en el manuscrit.

En la present edició, Jaume Medina s'ha posat com a objectiu la publicació de tot el 'corpus' de composicions llatines conservades en el *Còdex*. Així, hi apareix per primera vegada en tota la seva extensió el poema d'Antoni Brenach *Novem Musae*, una 'obra d'alè', al dir de Collell, composició que en la seva forma originària devia tenir més versos que no pas la mateixa *Eneida*, de la qual, però, n'han pervingut fins a l'actualitat només uns pocs milers. I al costat d'aquesta obra n'hi ha d'altres del monjo francès Pierre Michon, dels montserratins Descaulies, Senach i Forcada, d'un anònim pelegrí belga, d'un cert Aguirre (possiblement el 'famos cardenal' José Sáenz de Aguirre, segons que sosté Collell), del metge barceloní Francesc Osset, del cavaller valencià Jaume Joan Falcó, i del general dels dominics, l'italià Serafino Cavalli. El volum conté, així mateix, una *Vita* del rossellonès Antoni Brenach, 'natione catalanus', tal com hi és dit, una notícia sobre el Garí del poema heroicodescriptiu *Saxia*, diverses notes de Descaulies als seus mateixos poemes i una composició en díctics elegíacs d'autor desconegut. En apèndix, hi és publicada la versió rítmica catalana en versos decasíl·labs feta pel monjo Dom Antoni Ramon i Arrufat, publicada el 1927 i dedicada al canonge Collell.

D'altra banda cal remarcar que, com que la pretensió de l'editor era de recollir tot el material del 'corpus' llatí del manuscrit, l'*Epitalamium Salomonis* hi és transcrit dues vegades (abans i després del poema *Novem Musae*), tal com també figura en el *Còdex*. Molt sovint, la temàtica dels poemes gira entorn de Montserrat (així, per exemple, l'esmentat *Saxia*, l'elegia del pelegrí belga, les

composicions de Michon, Falcó, Osset, Cavalli i Descaulies), però en altres ocasions ultrapassa l'àmbit estricte de les devocions del monestir i de la muntanya per a esplaïar-se també -i de vegades d'una manera ben extensa, com en el cas de l'obra al·ludida de Brenach, *Novem Musae*- en les vides exemplars de les santes Madrona i Eulàlia, o en les commemoracions dels misteris de Nadal i de l'Eucaristia i fins i tot en la poesia místicoamorosa de l'*Epitalamium Salomonis*. La mètrica hi és també variada, bé que hi dominin els versos hexàmetres i les composicions en díctics elegíacs; però s'hi troben així mateix composicions de versos feleceus i d'altres de fonamentades en el ritme accentual.

Amb aquest «interessant capítol bibliogràfic de la història del Santuari de Montserrat», íntegrament donat ara a la llum pública, i amb el seu també recent volum sobre *La poesia llatina dels Països Catalans. Segles X-XX*, publicat a Bellaterra el 1996 i ressenyat per mi mateix ací i dins «Faventia», 19 (1997), 194-195, i encara amb algunes altres aportacions, el professor Jaume Medina, amb la cura, la meticulositat i el rigor científic que el caracteritzen, ha col·laborat de ferm en la divulgació i en el coneixement d'un camp -el de la poesia llatina de casa nostra- que presentava i presenta encara moltes llacunes.

Siguin benvingudes, doncs, aquestes obres, mentre esperem que en posteriors treballs l'autor ens doni a conèixer més exemples d'aquest tresor, que els segles han anat dipositant en el nostre haver cultural.

Jesús Alturo i Perucho

Mar BATLLE, *Patriotisme i modernitat a «La fi del comte d'Urgell»*. Una aproximació a les fonts de l'obra, l'anònim autor i l'historiador Jaume Ramon Vila (Textos i estudis de cultura catalana, 69), Barcelona, Edicions Curial i Abadia de Montserrat 1999, 142 pp.

Ens trobem davant el primer intent exprés de resoldre una qüestió que s'arrossega des de fa dècades en la història de la literatura catalana: la de la data d'elaboració i la veritable naturalesa del text que coneixem amb el títol de *La fi del comte d'Urgell*. Ni els successius editors ni els polemistes de primera i d'última hora (d'Andrés Giménez Soler a Jaume Riera) havien dedicat a la qüestió el nombre de planes o l'atenció que aquesta es mereixia. No cal, doncs, ponderar l'interès que un estudi d'aquesta mena pot suscitar entre els coneixedors del tema.

Direm, d'antuvi, que el llibre comprèn aportacions de caràcter divers. En primer lloc, hi ha una contribució estrictament filològica o codicològica: una nova descripció dels manuscrits de *La fi...*, a més de la descripció i transcripció, a càrrec de Sònia Palau, d'un text desconegut fins al moment, que està en relació amb *La fi...*, al qual de seguida ens referirem (cap. I, apèndix 2 i 3). En segon lloc trobem, després d'una recapitulació de la polèmica erudita entorn de *La fi...*, un replanteig de conjunt de la qüestió (caps. 2 i 3). I, en últim lloc, se'ns ofereix una contribució al coneixement de la figura de l'historiador del segle XVII, Jaume Ramon Vila, amb un resum biogràfic i la transcripció de tots els pròlegs amb què va introduir les còpies de diverses obres historiogràfiques ordenades per ell (apèndix 3 i 4). En realitat, aquesta secció sobre Vila resulta en certa manera sobrerera, puix que la seva inclusió pressuposa una relació entre Vila i l'elaboració de *La fi...*, que Batlle, contra certes hipòtesis recents s'afanya a negar, amb molt bons fonaments (cap. 5).

El nucli de la monografia que comentem és constituït per una nova tesi sobre la gènesi de *La fi...* Per formular-la, Batlle es recolza en un material nou: el 'ms. Despalau', com l'anomenarem, un text que reproduceix certes parts de la versió més àmplia de *La fi...*, i es troba inserit dins un volum factici que va pertànyer a la família de ciutadans barcelonins Despalau, confeccionat a finals del segle XVI i avui dipositat a la Biblioteca de Catalunya. Fou Eulàlia de Ahumada la primera a localitzar el text i posar-lo en relació amb *La fi...* (9). Dins el llibre que comentem, Sònia Palau fa una descripció codicològica del manuscrit i una transcripció completa del text que ens interessa. Trobem, a més, una comparació textual entre el ms. Despalau i *La fi...*: Sònia Palau assenyala les llacunes del text Despalau en relació amb *La fi...*, mentre Mar Batlle identifica els passatges de *La fi...*, que no apareixen en el ms. Despalau (cap. 4).